

KIRGIZİSTAN KIRSAL NÜFUSUNUN II.DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE UĞRADIĞI KAYIPLAR

Şayir D. BATIRBAYEVA*

1 Eylül 1939 tarihinde Hitler Almanya'sının Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan ve yaklaşık olarak 6 yıl süren İkinci Dünya Savaşı, dünya tarihinde görülmedik derecede can ve mal kayıplarına yol açmıştır. Almanya, İtalya ve Japonya'nın mağlubiyeti, SSCB ve müttefiklerinin zaferiyle sonuçlanan bu savaş sırasında milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Savaş, sadece cephelerle sınırlı kalmaksızın, cephe gerisinde de büyük yıkıma neden olmuştur. Dolayısıyla o tarihte SSCB'yi oluşturan cumhuriyetlerden biri olan Kırgızistan da savaş alanının oldukça uzağında olmasına rağmen, özellikle nüfus açısından büyük kayıplara uğramıştır.

Bu korkunç savaşın başlamasından sadece bir hafta önce, 23 Ağustos 1939'da SSCB Almanya ile Moskova'da 10 yıl süreli bir saldırmazlık ve ticaret anlaşması imzalamıştı. Bu anlaşmaya göre SSCB Almanya'ya büyük miktarda tahıl ürünleri ve petrol mamulleri satacak, buna karşılık Almanya, SSCB ordusunun teknik araçlarının yenilenmesi konusunda lojistik destekte bulunacaktı. Ancak, ileride SSCB'ye saldırmak niyetinde olan Hitler, bu dostluk döneminin uzun sürmeyeceğini öngördüğünden, SSCB'yi silahlandırma konusunda acele etmedi. Sonunda, Fransa'yı mağlup edip, Balkanları ele geçiren Hitler, 22 Haziran 1941'de SSCB'ye savaş ilan etti. Böylece, SSCB açısından İkinci Dünya Savaşı, 22 Haziran 1941'de başladı.

23 Ağustos 1939 Moskova Anlaşmasına güvenen SSCB, savaş için gerekli hazırlıkları yapmakta gecikmişti. Ancak, yine de bu fiili durum karşısında bütün imkânlarını kullanarak Alman saldırısına karşı koymak azmindeydi. Bunun için ülkenin en ücra kesimlerindeki kaynaklara ve insanlara dahi ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu bağlamda savaşın başlamasıyla birlikte Kırgızistan Cumhuriyeti de SSCB ordusuna her türlü desteği sağlamak için büyük çabalar sarf etmek zorunda kaldı. Ordu saflarındaki eksiklikleri doldurmak üzere 18-49 yaş arası bütün erkek nüfusunun silah altına çağırılması, kadınların zafer uğruna büyük sıkıntılara katlanmak zorunda kalması, Kırgız halkının hayatını olumsuz yönde etkiledi. Özellikle ülkenin kırsal kesiminde maddî ve manevî imkânların kısıtlı oluşu, tıbbi kadroların yetersizliği ve savaş yıllarında gittikçe azalması, ayrıca bulaşıcı hastalıkların yaygınlaşması Kırgızların önemli

ölçüde nüfus kaybına uğramasına yol açtı. Kırgız halkının yakın tarihinin sağlıklı bir yaklaşımla değerlendirilebilmesi ve savaşın Kırgız demografik yapısı üzerindeki etkilerini belirlemek açısından bu döneme ait nüfus istatistikleri vazgeçilmez kaynaklar durumundadır.

Tarihçilerin öteden beri cevabını aradıkları soruların biri İkinci Dünya Savaşında SSCB'nin kırsal nüfusunun ne kadar kayıp verdiği olmuştur. Bu konu, 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra, Kırgızistan'da da güncellik kazanmıştır. Belirttiğimiz gibi, Kırgız kırsal nüfusunun savaş yıllarında ne kadar kayıp verildiği konusundaki en güvenilir kaynak söz konusu döneme ait nüfus istatistiklerinin verileri olmaktadır. O zamanın yaşam koşullarında, toplumun ve özellikle ailenin, eğitim ve öğretimin nasıl etkilendiğini, hayatın akışındaki değişikliklerin (doğum, yaşam, ölüm, evlilik ve boşanma oranları) nüfusun hangi kesimini (yaş cinsiyet ve de öğrenim düzeyi) ne kadar etkilendiğini de söz konusu kaynaklarda bulabilmek mümkündür.

İstatistik verileri savaş yıllarında, Kırgızistan nüfusunun %14,2 oranında kayba uğradığını göstermektedir. Bunun %7,6'sı silah altına alınanlara; %5,6'sı ise savaşla doğrudan bağlantısı olmayan alanlarda (lojistik destek, sivil savunma örgütleri v.b.) hayatını kaybedenlere aittir. Kırgızistan'ın 1941'den 1945'e kadar verdiği nüfus kaybı 319,3 bin kişiye ulaşmıştır.

Savaşın getirdiği felaketler, nispeten kısa bir süre içerisinde sosyal ve ekonomik koşulların değişmesine ve sonuç olarak da insan hayatının tüm yönleriyle değişime uğramasına yol açtı. Bu durum, istatistiksel anlamda, nüfusun cinsiyet dengesinin bozulması; doğum, ölüm, evlilik ve boşanma, sosyal ve demografik gelişme oranlarında da derin izler bıraktı.

Aşağıdaki tabloda savaş yıllarında Kırgızistan kırsal kesiminin demografik değişimini tespit etmek amacıyla kırsal nüfusa ait 1939 ile 1947 verilerini kıyaslayarak incelemeye çalışacağız³ (Tablo 1).

Tablodan da anlaşıldığı gibi, 1939 verilerine göre 18-49 yaş grubu cinsler arasında belirgin bir farklılık gözükmemektedir. Ancak 14-17 yaş arası kadınların 1939 ve 1947 verileri arasında büyük farklılık görülmektedir. Fakat istatistiklere yansıyan bu durum gerçekte yanıltıcıdır. Zira kırsal kesimde geleneklerine bağlı olarak yaşayan Müslüman kadınların bir bölümü-

Tablo 1.

1939 ve 1947 karşılaştırma tablosu, cinsiyet ve yaş grupları arasındaki ilişki

Yıllar	Yaş Cinsiyet	0-7 yaş	8-13 yaş	14-15 yaş	16-17 yaş	18-49 yaş	50-55 yaş	56 ve üstü	Toplam
1939	Erkek	50, 26	51, 21	54, 21	53, 33	50, 51	46, 42	47, 3	50, 51
	Kadın	49, 74	48, 79	45, 79	46, 69	49, 49	53, 58	52, 7	49, 59
	Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100
1947	Erkek	50, 11	50, 2	51, 44	51, 15	36, 06	46, 7	42, 74	45, 48
	Kadın	49, 89	49, 8	48, 56	48, 85	63, 94	53, 3	57, 26	54, 19
	Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100

Tablo 2.

1939 ve 1947 yılları nüfusun cinsiyet- yaş ilişkileri karşılaştırma tablosu

Yıllar	Yaş Cinsiyet	0-7 yaş	8-13 yaş	14-15 yaş	16-17 yaş	18-49 yaş	50-55 yaş	56 ve üzeri	Toplam
1939	Erkek	20, 67	15, 88	4, 94	3, 62	41, 99	2, 6	10, 26	100
	Kadın	20, 8	15, 38	4, 24	3, 22	41, 82	2, 88	11, 62	100
	Toplam	20, 73	15, 63	4, 6	3, 42	41, 9	2, 83	10, 93	100
1947	Erkek	19, 57	18, 6	5, 78	5, 76	33, 11	4, 2	12, 95	100
	Kadın	16, 48	15, 6	4, 61	4, 65	51, 47	4, 04	14, 66	100
	Toplam	17, 9	16, 97	5, 14	5, 15	42, 06	4, 11	13, 88	100

nün nüfus istatistiklerine kaydedilmesi mümkün olmuştur. Oysa, 1939 verilerinde, Çüy bölgesinde kadın nüfusunda belirli bir artış gözlenmektedir. Bunun nedeni de Frunze'de (Bişkek'te) yani şehirli kesimde kadın nüfusunun kayıtlardan saklanmamasıdır.

Savaş yıllarındaki 18-49 yaş grubunun istatistiklerine dikkat edersek, 1947 verilerine göre neredeyse kadın nüfus erkek nüfusa göre iki kat fazlalık göstermektedir. Bu nedenle evlilik sayısında azalma ve bunun doğal sonucu olarak da doğum oranında belirgin bir düşüş gözlenmektedir. Savaş yıllarında yetim çocuk oranındaki artış, aile içi ayrılıklar ve boşanmaların neticesinde Kırgızistan kırsal nüfusunun yani büyük oranda Kırgızların psiko-fizyolojik bakımdan bozulmaları yaşadığı ortaya çıkmıştır. Nüfus bilimi açısından bakılacak olursa, Kırgız halkının normal bir toplumsal yapıya kavuşabilmesi için yüz yıllık bir zaman gerekecektir.

Nüfusun artış hızını incelemeye, ergin yaş grupları için, 1943-1945 yılları arası verilerinden 1944 yılı ve-

rileri oldukça önemlidir. Örneğin, 1943'e göre erkekler nüfusun %31,4'ünü, 1944'te ise %27,1'ini, 1 Ocak 1945 verilerine göre ise, %34,4'ünü oluşturmuştur. Belirtmek gerekir ki, sene başında hazırlanan veriler sene içindeki gelişmeyi yansıtmamaktadır. O nedenle 1944'teki düşüşün ciddi manada tehlike taşımadığı gibi savaştaki olumlu veya olumsuz gelişmeler bire bir nüfus istatistiklerini etkilemektedirler. Savaşın kırılma noktasından sonra, yani SSCB'nin işgal altındaki topraklarını kurtararak galip gelmesiyle beraber nüfus istatistiklerinde de olumlu gelişmelerin yansıtıldığı gözlenmektedir.

İstatistik verileri yaş gruplarına göre incelemek de ilgi çekicidir. Kırsal nüfusu oluşturan yaş grupları ile ilgili verileri genelde erkek ve kadın gruplarına ayırarak inceledik. 1939-1947 yıllarının verilerini karşılaştırdığımız zaman anlaşılıyor ki büyük ölüm oranları 18-49 yaşları arasına düşmektedir. Savaşın neden olduğu ekonomik ve sağlık sorunları nedeniyle 0-7 yaş grubunun yaşama oranında da önemli bir düşüş göz-

lenmektedir. 50 ve üzeri yaş grubu da benzer şekilde yaşama oranı yönünden azalma göstermektedir. İncelemlerde asıl göz önünde bulundurulması gereken sadece nüfus artış hızı değil, her yaş grubunun sayısal anlamda yıllara göre (1939-1947 arası) dağılımıdır. 1939 verilerine dayanarak 0-7 yaş grubu, 18-49 yaş grubu ve 50 ve üzeri yaş grubu değişim göstermektedir. An-

sosyal şartların düzeldiği anlamına gelmemektedir. Bebe ölümü oranındaki azalma, ailelerin nesillerini koruma konusuna fazlaca önem vermesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Sonuç olarak, Kırgızistan kırsal nüfusunun, özellikle Kırgız Türklerinden oluşan kesimin, 1941-1945 yılları arasında büyük kayıplar verdiği ortaya çık-

Tablo 3.

1939-1947 yılları arasındaki Kırgızistan kırsal nüfusunun hareketlilik değişimi

Yıllar	Yaş Cinsiyet	0-7	8-13	14-15	16-17	18-49	50-55	56 ve	Toplam	Sonuç
		yaş	yaş	yaş	yaş	yaş	yaş	üzeri		
1943	Erkek	114, 4	78, 9	32	24, 3	21, 7	67, 9	23, 3	55, 2	417, 7
	Kadın	114, 8	76, 7	30, 8	25, 8	58, 1	138, 1	28, 7	68	541
	Toplam	229, 2	155, 6	62, 8	50, 1	79, 8	206	52	123, 2	958, 2
1944	Erkek	108	73, 1	30	22, 2	20	50, 1	16, 5	58, 8	378, 7
	Kadın	109	72, 3	29, 2	26, 3	54, 3	128, 4	24, 6	75, 6	519, 7
	Toplam	217	145, 4	59, 2	48, 5	74, 3	178, 5	41, 1	134, 4	898, 4
1945	Erkek	103, 6	83, 8	29, 6	22, 8	27, 9	67, 4	18, 2	62, 8	416, 1
	Kadın	105, 3	82, 8	29, 4	27, 6	55, 9	125, 9	23, 9	81	531, 8
	Toplam	208, 9	166, 6	59	50, 4	83, 8	193, 3	42, 1	143, 8	947, 9
1947	Erkek	90, 4	85, 9	26, 7	26, 6	152, 9	152, 9	19, 4	59, 8	461, 7
	Kadın	90	85, 2	25, 2	25, 4	218, 1	218, 1	22, 1	80, 1	546, 1
	Toplam	180, 4	171, 1	51, 9	52	423, 9	423, 9	41, 5	139, 9	1007, 8
1939	Erkek	123, 7	95	29, 6	21, 7	251, 2	251, 2	15, 6	61, 4	598, 2
	Kadın	122, 4	90, 5	25	19	246, 1	246, 1	17	68, 4	588, 4
	Toplam	246, 1	185, 5	54, 6	40, 7	497, 3	497, 3	33, 6	129, 8	1186, 6

Tablo 4.

Savaş yıllarında Kırgızistan kırsal kesiminin doğum-ölüm oranları

Yıl	Doğanlar	Ölenler 1 yaşa kadar	Ölüm oranı: 1 yaşa kadar 1000 kişide	Doğal artış oranı
1941	36009	20726 4857	134, 9	15283
1942	28534	16686 3406	119, 4	11848
1943	13874	10813 903	65, 1	3061
1944	11419	13625 548	48	-2206
1945	14467	10181 251	17, 3	4286

cak savaştan en çok etkilenen gurubun 0-7, 18-49 yaş grupları olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4'te görüldüğü gibi, doğum-ölüm oranı istatistiklerinin yıllara göre dağılımı savaş dönemindeki nüfus değişikliklerini açıkça göstermektedir. Doğal olarak, doğum sayısının azalması 0-1 yaş arası ölüm oranını da düşürmektedir. Eğer 1941'de yeni doğan 1000 bebekten 134,9'u ölüyorsa, savaşın sonlarında (1945'te) ölüm oranı 1000'de 17, 3'e inmiştir. Belirtilim ki, bu durum sağlık sorunlarının çözüldüğü ya da

maktadır. Savaş, memleketlerinden oldukça uzak yerlerde gerçekleşmişse de, toparlanabilmek için asırlarca zamanı gerektiren demografik ziyanlara uğramışlardır. İkinci Dünya Savaşındaki nüfus kayıplarını nüfus istatistiklerine dayanarak incelemek, şüphesiz yeni yorumlara ve sonuçlara ulaşmak için yeni çalışmalara vesile olacaktır. Yukarıda verdiğimiz istatistiksel malzeme ve yorumların Türk topluluklarının demografik yapıları üzerinde çalışacak olan tarihçi, sosyolog ve demograflar için de yararlı olacağını umuyoruz.